

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

Лесняк Надія Володимирівна

УДК 4У (077)

Міжпредметні зв'язки у формуванні
мовленнєвих умінь майбутніх учителів
початкових класів

13.00.02 — теорія і методика навчання української мови

13.00.04

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Рівненському державному педагогічному інституті.

Науковий керівник — доктор педагогічних наук, професор
Коваль Ганна Петрівна,
зав. кафедри початкового навчання
Рівненського економіко-гуманітарного
інституту.

Офіційні опоненти — член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук, професор
Біляєв Олександр Михайлович,
головний науковий співробітник
лабораторії методики мови
Інституту педагогіки АПН України;

— кандидат педагогічних наук
Міненко Лідія Миколаївна,
в.о.доцента кафедри мови і методики
викладання у початкових класах
Житомирського державного
педагогічного інституту ім.І.Франка.

Провідна установа — Херсонський державний педагогічний
інститут (кафедра українського
мовознавства).

Захист відбудеться “24” зрудня 1997 р. о 14 год. на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 01.32.01 в Інституті педагогіки АПН
України (252151, м.Київ-151, Повітрофлотський проспект, 53).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту
педагогіки АПН України.

Автореферат розіслано “18” листопада 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.БОНДАРЕНКО

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Процес становлення і розбудови Української держави вимагає докорінної перебудови багатьох ланок суспільного життя, серед них і системи освіти, котру, як зазначається в Державній національній програмі "Освіта (Україна ХХІ століття)", необхідно привести у відповідність із запитами особистості, суспільними потребами та світовими досягненнями людства. Однією з передумов такого реформування є гуманітаризація освіти, що "покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості"¹, підпорядкувати цьому весь зміст навчання і виховання молоді. На всіх рівнях освітньої системи педагогічні зусилля мають бути спрямовані на всебічний розвиток особи, її здібностей і обдарувань. Для досягнення цієї мети необхідний пошук нових підходів до структурування знань та ефективних шляхів формування вмій, серед яких помітне місце належить інтегруванню як передумові цілісного розуміння світу і формування свідомості людини.

На реалізацію зазначених завдань значною мірою впливає рівень мовного розвитку особистості. Від того, наскільки вона володіє мовними навичками, залежить, як вона буде сприймати нові знання, засвоювати нові вміння.

Оскільки мовлення тісно пов'язане з мисленням і діяльністю людини, процес його вдосконалення ніколи не припиняється. Тим більше він не повинен уповільнюватися під час вузівського навчання, бо кожна з навчальних дисциплін, самим своїм змістом збагачуючи мислення студентів, водночас має стимулювати і розвиток їхнього мовлення. Це виявляється як в оволодінні відповідною предметною лексикою і фразеологією, так і у формуванні вмій послідовно, зв'язно, переконливо висловлювати свої думки, враження, почуття, викликані фактичним матеріалом чи проблематикою відповідної сфери пізнання. Отже, будь-яка діяльність, у тому числі й навчальна, по-перше, вимагає відповідного оволодіння мовленням, а по-друге, осмислюється через мову.

Робота над мовленням, як свідчать спеціальні спостереження на заняттях з методик, процес спонтанний, педагогічно не організований. Ефект міг би бути значно більшим за умови систематизації навчальної мовленнєвої діяльності та спрямування її на усвідомлення і засвоєння змісту виучуваної дисципліни, оволодіння відповідними вміннями та навичками. Найважливішою передумовою при цьому є узгодженість мовленнєвої діяльності з тією, що формується. Постає питання про посилення міжпредметних зв'язків під час професійної підготовки майбутнього вчителя,

¹ Державна національна програма "Освіта (Україна ХХІ століття)". – К.: Райдуга, 1994. – С.7.

про можливість інтегрування різних видів навчальної діяльності з мовленнєвою, про їх взаємовплив.

Одним з навчальних предметів, вивчення яких на факультеті підготовки вчителів початкових класів потребує інтегрування навчальної діяльності, є методика викладання образотворчого мистецтва. Заняття з образотворчого мистецтва в школі і вузі не можуть досягти бажаної результативності без спеціальних мовних коментарів до відповідних видів практичної діяльності, визначеної програмою, без взаємодії вербальних та зображальних навчальних засобів. Мовленнєва робота на заняттях з образотворчого мистецтва має бути важливим компонентом професійної підготовки.

Однак практика вузівського навчання свідчить, що належного інтегрування навчальної діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва не існує. Крім того, незважаючи на наявність багатьох спільних елементів у практичних завданнях, методах, прийомах, формах та засобах навчання в обох методиках — мови та образотворчого мистецтва, — навчання здебільшого проходить ізольовано, паралельно, без використання можливостей міжпредметної інтеграції. Це помітно знижує рівень професійної підготовки студентів, негативно позначається на їх подальшій педагогічній діяльності в ролі вчителя початкових класів. Такий стан викладання приводить до висновку про необхідність пошуків комплексних підходів до проблеми навчальної мовленнєвої діяльності, шляхів реалізації якнайтіснішої міжпредметної інтеграції між сферами рідної мови та образотворчого мистецтва. Саме цим зумовлений вибір теми дослідження.

Об'єкт дослідження — професійна мовленнєва підготовка студентів факультету педагогіки і методики початкового навчання.

Предмет дослідження — інтегрування мовленнєвої та зображувальної діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва.

Мета дослідження — розробка способів керівництва інтегруванням мовленнєвої та зображувальної діяльності студентів, визначення педагогічних умов їх ефективної реалізації в навчально-виховному процесі.

У дослідженні ми виходили з того, що професійна підготовка вчителя початкових класів полягає не тільки в засвоєнні студентами передбачуваного навчальними програмами обсягу інформації із зазначених дисциплін, але й у забезпеченні інших професійно значущих якостей особистості — духовної культури, національно зорієнтованого гуманістичного світогляду, інтелектуального та мовного розвитку.

Гіпотеза дослідження. Інтеграція мовленнєвої та зображувальної діяльності суттєво впливатиме на підвищення ефективності навчального процесу на заняттях з образотворчого мистецтва, на формування

професійних мовленнєвих умінь майбутнього вчителя, якщо: види мовленнєвої діяльності систематизувати відповідно до тематики занять; забезпечувати доцільне й одночасне інтегрування на мовленнєвому та предметному рівнях; забезпечити систематизацію завдань мовного та мовленнєвого характеру; орієнтувати майбутніх учителів початкових класів на інтегрування мовленнєвої та зображувальної діяльності молодших школярів.

Мета і вихідна гіпотеза конкретизуються рядом *завдань* дослідження:

1) обґрунтувати доцільність інтеграції мовленнєвої та зображувальної діяльності на заняттях і з'ясувати рівень реалізації цієї ідеї в навчальному процесі школи та вузу;

2) визначити зміст і форми мовленнєвої діяльності студентів на заняттях з образотворчого мистецтва;

3) опрацювати способи керівництва навчально-виховним процесом інтегративного спрямування, перевірити їх ефективність на основі експерименту;

4) намітити шляхи впровадження результатів дослідження в шкільну практику викладання образотворчого мистецтва.

Методологічними засадами дослідження є концептуальні положення філософії про взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ у природі і суспільстві, про пізнання як відображення дійсності у свідомості людини, про діалектичну єдність мислення, мови і мовлення, про природу і функції мови, про культуру як запоруку збереження і розвитку духовних цінностей суспільства, про діяльну, творчу суть особистості. Методологічними орієнтирами були ідеї духовного відродження українського народу, ідеї гуманітаризації і демократизації навчання та виховання в сучасній школі.

Теоретичною основою дослідження стали положення педагогіки і психології про пізнавальні здібності (Я.А.Коменський, Й.Г.Песталоцці, К.Д.Ушинський), про індивідуально-психологічний розвиток людини (П.П.Блонський, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк), про мовлення як специфічний вид діяльності (О.М.Леонтьєв, О.О.Леонтьєв, М.І.Жинкін), його форми і види (І.О.Синиця, Б.Ф.Баєв, Е.Стоунс) та регулюючі функції (А.Р.Лурія), про роль слова і образу в процесах мислення і пізнання (В.О.Сухомлинський, Л.В.Занков).

Під час опрацювання теоретичних концепцій та аналізу практики навчання образотворчого мистецтва враховувались також фундаментальні дослідження О.М.Бандури, Л.М.Зельманової, Б.М.Неменського, Т.О.Ладиженської, В.Ожоня, І.С.Олійника, О.Я.Савченко, М.Г.Стельмаховича, Г.П.Коваль, М.М.Ушакова, Л.Д.Нечай та інших провідних вітчизняних та зарубіжних дидактів і методистів.

Для вирішення визначених завдань опрацьовано і застосовано *методику дослідження*, яка включала теоретичні й емпіричні *методи*: теоретичний аналіз наукової та методичної літератури з проблеми дослідження, моделювання навчального процесу; цілеспрямовані педагогічні спостереження за роботою студентів на заняттях з образотворчого мистецтва та під час педагогічних практик, вивчення досвіду роботи вчителів шляхом анкетування, бесід; педагогічний експеримент (констатуючий, формуючий, контрольний); статистичний аналіз експериментальних даних.

Експериментальною базою дослідження були факультети підготовки вчителів початкових класів Рівненського і Тернопільського педагогічних інститутів. Всього в експериментальній роботі брало участь 300 студентів, 90 вчителів початкових класів, 20 викладачів кафедр названих інститутів. Анкетуванням охоплено 60 педагогів.

Дисертаційне дослідження здійснювалось у *три етапи*. На *першому* з них (1993-1994 рр.) з'ясувались теоретичні та практичні аспекти проблеми — вивчення навчального процесу, узагальнення та систематизація педагогічного досвіду; осмислення власної практики викладання в школі та педінституті; опрацювання науково-методичної літератури; розробка гіпотези та методики дослідження.

На *другому* етапі (1994-1995 рр.) було проведено та узагальнено результати констатуючого зрізу, опрацьовано матеріали для проведення експериментального навчання.

На *третьому* етапі (1995- квітень 1997 рр.) проведено формуючий експеримент, проаналізовано його результати. Перевірка ефективності дослідного навчання проводилась шляхом зіставлення рівня мовленнєвої підготовки студентів експериментальних і контрольних груп; аналізу діяльності студентів під час педагогічної практики; аналізу роботи учнів шкіл.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ньому вперше здійснено системний підхід до організації комунікативно спрямованої мовленнєвої діяльності студентів на заняттях з образотворчого мистецтва залежно від типу і змісту навчальної роботи. Новизна підходів — саме в цілеспрямованій, систематизованій мовленнєвій практиці в процесі предметно-практичної діяльності.

Теоретична значущість дослідження полягає у систематизації взаємозв'язків між курсами української мови, методики її викладання і методики образотворчого мистецтва на факультеті підготовки вчителів початкових класів; у розробці науково обгрунтованої методики системного використання цих взаємозв'язків, спрямованої на максимальне збагачення мовленнєвого досвіду студентів у зв'язку з опрацюванням матеріалу

образотворчого мистецтва та власною зображувальною діяльністю; у виявленні педагогічних умов реалізації зазначених аспектів.

Практичне значення дослідження зумовлене передусім орієнтацією на формування професійних мовленнєвих умінь майбутніх учителів, на забезпечення ефективності їх педагогічного спілкування з дітьми в умовах шкільного навчання рідної мови та образотворчого мистецтва. Результати дослідження дозволяють зробити певні зміни й уточнення в програмі з образотворчого мистецтва, визначити методiku їх реалізації; удосконалити процес професійної мовленнєвої підготовки студентів — майбутніх учителів початкових класів. Воно відкриває шлях до практичного переносу на дослідження з інших методик.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідались і обговорювались на засіданнях кафедри методик початкового навчання, кафедри методики образотворчого мистецтва та основ дизайну Рівненського педагогічного інституту. Методичні положення опрацьованої системи навчання висвітлювались дисертантом на курсах і семінарах учителів та інших працівників народної освіти, на науково-практичних конференціях: міжнародних (Рівне, 1993), всеукраїнських (Харків, 1993; Полтава, 1993; Дніпропетровськ, 1993; Тернопіль, 1993; Тернопіль, 1994; Херсон, 1995), регіональних (Рівне, 1993; Тернопіль, 1994; Тернопіль, 1995), міжвузівських (Рівне, 1993; Вінниця, 1994). За матеріалами дослідження опубліковано 21 роботу, в тому числі 3 методичні рекомендації для студентів педагогічного факультету (з них 2 у співавторстві), 3 методичні посібники для викладачів української мови та студентів (з них 1 у співавторстві). 1 статтю в методичному журналі, 2 статті в наукових збірниках. У них висвітлено концепцію і зміст експериментального навчання.

Результати дослідження знайшли застосування на заняттях з образотворчого мистецтва та методик його викладання на факультеті початкового навчання в Рівненському і Тернопільському педагогічних інститутах.

На захист виносяться:

1. Теоретичне обґрунтування доцільності інтеграції мовленнєвої та зображувальної діяльності в професійній підготовці вчителя початкових класів. Система мовленнєвої роботи на заняттях з образотворчого мистецтва.
2. Способи керівництва навчально-виховним процесом на заняттях з образотворчого мистецтва, в яких передбачається максимальна активізація супровідної мовленнєвої діяльності студентів, спрямованої на формування готовності до перенесення набутого досвіду інтеграції двох дисциплін у сферу майбутнього

професійного спілкування з учнями.

3. Педагогічні умови ефективної реалізації способів керівництва навчально-виховним процесом.

Структура та основний зміст дисертації

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Обсяг роботи — 158 сторінок основного тексту (в тому числі 17 таблиць, обсягом 26 сторінок, 3 схеми, 3 графіки). Список використаних джерел містить 285 найменувань.

У *вступі* обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання і гіпотезу дослідження; охарактеризовано методи, етапи дослідно-експериментальної роботи; розкрито методологічні засади наукової новизни, теоретичну і практичну значущість здобутих результатів.

У *першому розділі* — “Теоретико-практичні основи дослідження міжпредметних зв'язків та інтегрування навчальної діяльності студентів на заняттях з образотворчого мистецтва” — висвітлено стан проблеми в психолого-педагогічній літературі та практиці роботи школи і вузу, виявлено недоліки в методиці уроків образотворчого мистецтва та відповідних занять у вузі, розглянуто історію питання про міжпредметні зв'язки взагалі і зокрема про взаємозв'язок між мовою і образотворчим мистецтвом, про можливість інтегрування матеріалу цих дисциплін у практиці навчання, накреслено шляхи подальшого вдосконалення занять з образотворчого мистецтва з погляду досліджуваної проблеми.

Ідея інтеграції знань різних галузей бере початок від прагнення усвідомити цілісну картину світу (античні філософи Дж.Бруно, Т.Кампанелла, Ф.Парацельс). Небезпеку ізоляції між окремими предметами добре розуміли видатні педагоги минулого — Й.Г.Песталоцці, Д.Локк та ін. і шлях вирішення проблеми вбачали в налагодженні міжпредметних контактів.

Подальшого розвитку проблема інтеграції набула в XIX столітті. Значною віхою у її вирішенні була діяльність К.Д.Ушинського.

Наступні кроки у висвітленні досліджуваної проблеми зумовлені успіхами психологічної науки. Психологічне обґрунтування ідеї міжпредметних зв'язків, побудоване на трактуванні психічних процесів розвитку свідомості людини, знаходимо у працях Л.С.Виготського та його послідовників.

Принципово важливе значення для вивчення інтеграційних процесів у системі освіти мали висвітлені у працях психологів питання про роль слова у процесі утворення понять (Л.С.Сахаров), про взаємозв'язок

мовлення і мислення (Ж. Піаже, Л. С. Рубінштейн, Г. С. Костюк, М. І. Жинкін, А. М. Соколов), про розвиток пам'яті (Л. В. Занков, А. А. Смирнов, П. І. Зінченко), про формування знань і навичок (Дж. Брунер, О. М. Кабанова-Меллер та ін.).

В останні десятиріччя проблема міжпредметних зв'язків привертала увагу І. Я. Лернера, М. М. Скаткіна, Н. А. Лошкарьової, Г. Г. Батуріна, О. Я. Савченко та інших дослідників. Спроби класифікувати види міжпредметних зв'язків зроблено в працях В. М. Федотової, Д. М. Кирюшкіна, М. Т. Баранова. Можливості інтегрування, зумовлені змістом окремих навчальних дисциплін чи галузей знань, розглянуто в роботах О. М. Бандури, Н. М. Світловської, М. М. Ушакова. Вдалі узагальнення на основі досліджень про підготовку вчителя, здатного реалізувати ідею інтегрування, викладено в роботах Т. О. Ладженської, А. Пжибильської.

У теорії навчання спостерігаємо аналіз зв'язків між мовою та образотворчим мистецтвом — понятійно-термінологічний, лінгводидактичний, комунікативно-мовленнєвий. Однак пошуки велися здебільшого в напрямку використання живописного матеріалу на уроках мови.

Про роль мови у процесі вивчення образотворчого мистецтва, про деякі аспекти мовленнєвої роботи на цих заняттях йдеться у працях педагогів і психологів, у публікаціях методистів і вчителів-практиків (Л. С. Виготський, Б. М. Неменський, Т. Я. Шпікалова, Г. С. Комарова, В. М. Полуніна).

Проте в науковій літературі досліджено лише окремі аспекти інтеграційного навчання, певною мірою узагальнено досвід застосування інтеграції в навчально-виховному процесі. Такі ж питання, як застосування матеріалів теоретичного аналізу про можливості інтегрування навчальних дисциплін, про мовленнєву діяльність на заняттях з образотворчого мистецтва, про зміст підготовки вчителя до проведення такої роботи в школі, не знайшли достатньо повного висвітлення. Саме на пошук шляхів реалізації ідеї інтегрування у навчальному процесі школи і вузу спрямоване наше дослідження.

Проблема мовленнєвої роботи на заняттях з образотворчого мистецтва потребує подальшої педагогізації. Про це свідчать і результати констатуючого зрізу, метою якого було проаналізувати, якою мірою дія міжпредметного зв'язку мови і образотворчого мистецтва знайшла втілення в шкільних та вузівських навчальних програмах і підручниках, як вона реалізується в навчальному процесі початкової школи; з'ясувати стан підготовки студентів педагогічного факультету до застосування інтеграції

мовленнєвої та зображувальної діяльності в процесі навчання. Розв'язання завдань констатуючого зрізу дало змогу виявити недоліки у підготовці вчителів початкових класів та прогнозувати подальші шляхи вдосконалення формування в них професійних мовленнєвих умінь.

В основу експериментального зрізу покладено такі критерії визначення рівня підготовки вчителів та студентів до інтегрування: усвідомлення потреби інтегрування як запоруки підвищення результативності навчального процесу; наявність відповідних мовних знань та мовленнєвих умінь: володіння методами і прийомами впровадження супровідної мовленнєвої діяльності в навчальний процес.

Для виявлення стану справ з окреслених питань було використано анкетування, бесіди, аналіз конспектів, спостереження уроків образотворчого мистецтва.

Як показав аналіз чинних програм та підручників з образотворчого мистецтва, в них майже зовсім відсутні орієнтири на різновиди мовленнєвої роботи, на конкретизацію способів її проведення, на місце такої роботи в структурі занять, на її зміст та обсяг, на зв'язки з предметним теоретичним матеріалом.

Відповіді на запитання анкет виявили, що значна частина вчителів не усвідомлює потреби інтегрування як засобу оптимізації навчання (63.5%), не бачить можливостей застосування цієї ідеї на уроках образотворчого мистецтва (28.5%), не володіє методикою проведення такої роботи (65.0%).

Недоліки у структурі та змісті уроків образотворчого мистецтва, характер мовленнєвих помилок у конспектах та на уроках студентів-практикантів яскраво свідчать про недосконалість методики словесної роботи, про недостатність їхніх професійних мовленнєвих умінь. Зокрема, було виявлено низький рівень володіння термінологією та специфічною предметною лексикою, неефективність застосування словесних методів навчання.

Недоліки, властиві студентам, нерідко зустрічаються і в роботі вчителів образотворчого мистецтва з певним педагогічним стажем. Із 70 відвіданих нами уроків лише на 8 (11.5%) можливості мовленнєвої роботи було використано ефективно.

Дані констатуючого зрізу засвідчили, що застосування словесних методів навчання на уроках образотворчого мистецтва потребує удосконалення, а передумовою цього є цілеспрямована підготовка студентів до проведення мовленнєвої роботи.

Матеріали констатуючого зрізу послужили основою для визначення теоретико-практичного спрямування експериментальної методики навчання: посилити увагу до розвитку професійних мовленнєвих умінь

майбутніх учителів, формувати навички грамотного мовлення, забезпечувати в структурі та змісті занять з образотворчого мистецтва умови для становлення таких умінь, визначити ефективні способи навчання інтеграційного характеру, накреслити шляхи подальшого вдосконалення занять з погляду досліджуваної проблеми.

У *другому розділі* — “Зміст та методика дослідного навчання, його результати” — викладено вихідні основи експериментального дослідження; розкрито зміст дослідного навчання та його методик; описано хід формуючого експерименту та його результати; наведено показники, що підтверджують дієвість дослідного навчання.

Відповідно до завдань дослідження було опрацьовано методик формуючого експерименту, що полягала у визначенні та обґрунтуванні оптимальних умов формування професійних мовленнєвих умінь майбутніх учителів, у перевірці результативності дослідних способів керування цим процесом, у виробленні та застосуванні критеріїв оцінки ефективності мовленнєвої діяльності у навчально-виховному процесі на заняттях з методики викладання образотворчого мистецтва.

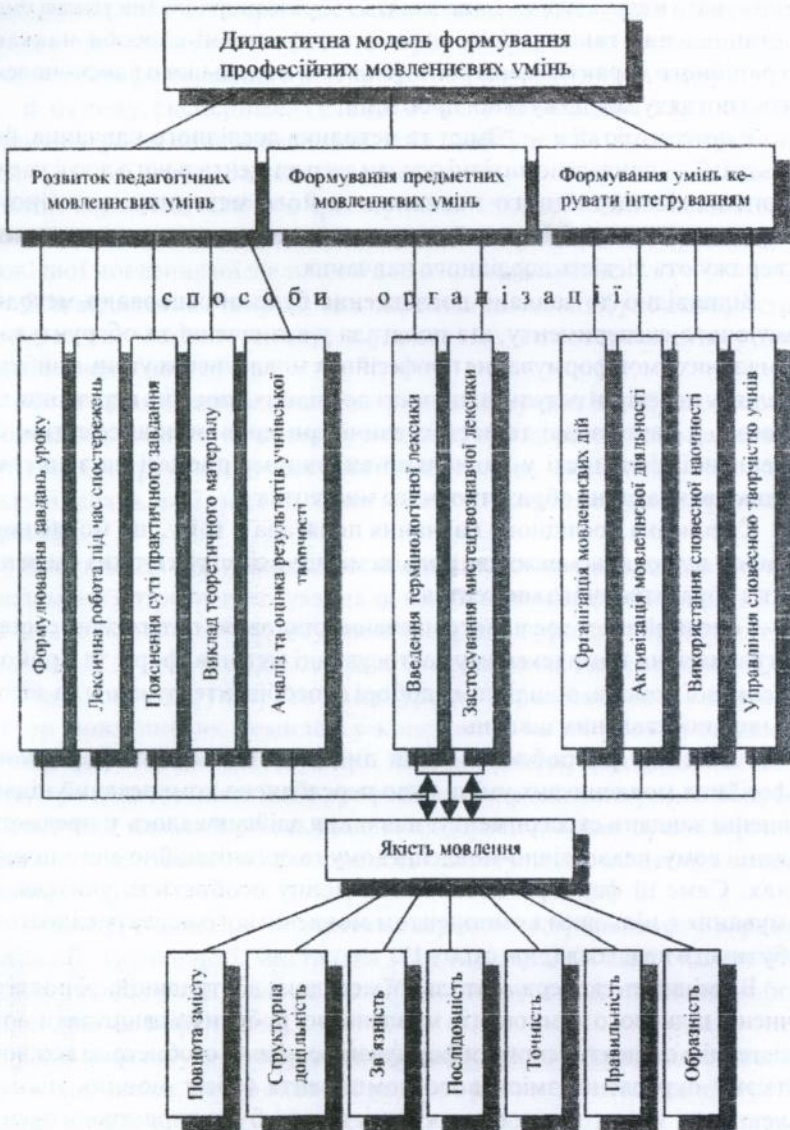
Специфіка дослідного навчання полягала в тому, що мовленнєвій діяльності відводилась важлива роль та місце у всіх структурних елементах занять з образотворчого мистецтва.

Головний зміст дослідного навчання становила педагогічна система, що ґрунтувалась на комплексному застосуванні методів, форм та прийомів мовленнєвої роботи, доцільному доборі способів інтегрування та засобів реалізації поставлених завдань.

На основі розробленої нами дидактичної моделі формування професійних мовленнєвих умінь було передбачено комплексний підхід у вирішенні завдань експерименту: навчання здійснювалось у предметно-мовленнєвому, педагогічно-мовленнєвому та організаційно-методичному планах. Саме ці фактори визначають мовну особистість учителя, а її формування є цільовим компонентом мовленнєвого аспекту підготовки майбутнього педагога (див. схему 1).

Відмінність експериментальної методики від традиційної полягає в уточненні цільового компонента мовленнєвої роботи (підвищувати мовну компетенцію студентів, сприяти формуванню мовної особистості кожного), в чіткому окресленні змістового компонента (обсяг мовних знань та мовленнєвих умінь, на засвоєння яких мають бути спрямовані зусилля викладача і студентів), у максимальній конкретизації діяльнісного компонента (добір дидактичних засобів і видів роботи, які стимулювали б мовний розвиток студентів у нерозривному зв'язку із засвоєнням курсу образотворчого мистецтва).

У ході експериментальної роботи з'ясовано педагогічні умови, за

яких інтегрування дає максимальний навчальний ефект. До них належать: дотримання загальнодидактичних, лінгводидактичних, лінгвопсихологічних принципів; орієнтація студентів на максимальне збагачення мовленнєвої практики, її систематичність; розробка і впровадження у навчальний процес

доцільної системи міжпредметних зв'язків; комплексний підхід до навчання з метою забезпечення єдності лексичної роботи і формування граматичного ладу висловлювань, зв'язку мови, мислення і мовлення у процесі суто предметної діяльності.

Істотним елементом планування стало забезпечення системності і систематичності мовленнєвої роботи: по-перше, об'єктом уваги були виражальні засоби всіх рівнів мовної системи; по-друге, мовленнєва діяльність пов'язувалась з усіма типами занять, з усіма видами зображувальної діяльності, з усіма етапами їх опрацювання; по-третє, конкретні види мовленнєвої роботи були достатньо частотними, регулярними, повторюваними.

Експериментальна система мовленнєвої роботи охоплювала всі грані педагогічного процесу: методи, прийоми, форми; засоби для організації мовленнєвої роботи — зображувальний та словесний матеріал.

Одним з найважливіших аспектів попереднього планування було укладання словника спеціальної і термінологічної лексики, що мала бути засвоєна у процесі роботи (див. підготовлені нами методичні посібники "Уроки образотворчого мистецтва в школі" та "Збагачення мовлення учнів лексикою образотворчого мистецтва").

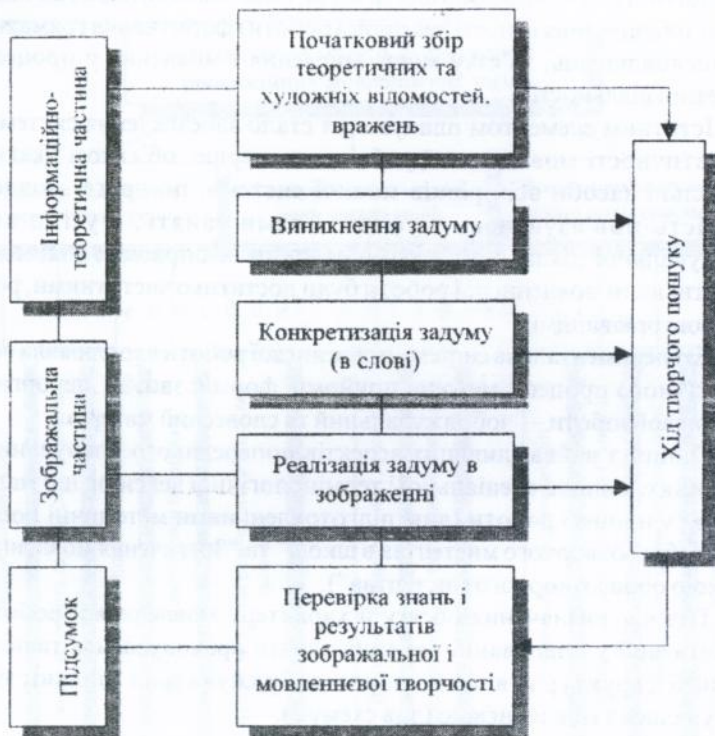
Під час визначення обсягу й характеру мовленнєвої роботи та її конкретизації у плануванні окремих занять враховувалась така типова модель її структури, в якій творча зображувальна діяльність тісно поєднувалась з мовленнєвою (див. схему 2).

Мовленнєвій роботі надавалось важливого значення протягом усього заняття, особливо на етапі підготовки до зображувальної діяльності та під час підведення підсумків. На цих етапах мовленнєва діяльність виступала на першій план.

Завдання полягало в тому, щоб максимально активізувати продуктивні види мовленнєвої діяльності — говоріння і письмо, створити умови для самостійних комунікативно спрямованих висловлювань студентів, для їх творчої пошукової роботи. Цьому слугувала продумана стимулююча та спонукальна мовленнєва діяльність викладача.

Різноманітний характер діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва, неоднорідний зміст матеріалу потребували застосування в навчальній роботі різноманітних словесних методів та прийомів викладання й учіння — загальнодидактичних (розповідь, повідомлення, бесіда) та супровідних до зображувальних завдань (аналіз образотворчих засобів, коментар до педагогічного малюнка), спрямованих на активізацію розумової діяльності, розвиток творчої уяви та вдосконалення мовлення.

Змістом мовленнєвої діяльності ставала вся сукупність знань

предмета. Мовленнєва діяльність здійснювалась у контексті ситуації педагогічного спілкування, набувала виразно комунікативного характеру, отже, реалізувався комунікативний принцип у тематичному і ситуативному варіантах.

Важливим засобом організації мовленнєвої діяльності під час експериментального навчання був різноманітний дидактичний матеріал — зображувальний і словесний: репродукції, малюнки, методичні таблиці, словесний роздатковий матеріал, термінологічні словники, фрагменти літературних та мистецтвознавчих текстів, зразки висловлювань. Такий матеріал у процесі педагогічного спілкування стимулював мовленнєву діяльність викладачів і студентів, сприяв визначенню тематичних параметрів, змісту і структури висловлювань.

Значна увага в дослідному навчанні приділялась оцінюванню і коригуванню усних та письмових висловлювань. Вони оцінювались не лише за змістом, але й якістю його вираження, об'єктом уваги ставали не тільки суто предметні помилки, а й орфографічні, граматичні, пунктуаційні,

стилістичні, однак не самі по собі (це завдання занять з мови), а як перешкоди у досягненні комунікативної мети.

Основу дослідної методики складало формування у студентів здатності до здійснення всіх необхідних видів мовленнєвої діяльності вчителя й організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках образотворчого мистецтва. Отже, експериментальна програма керівництва мовленнєвою роботою була спрямована на забезпечення дієвості дидактичної системи "викладач → зміст навчання → студент → зміст навчання → учень". нею створювались передумови інтеграції мови і образотворчого мистецтва на змістовному, мотиваційному і процесуальному рівнях для проєкції змісту експериментального навчання на опрацювання того самого змісту (тільки у відповідному обсязі) в роботі з дітьми.

З метою підготовки студентів до організації на уроках різного роду спостережень у дослідному навчанні багато уваги приділялось різноманітним видам аналізу зображувального матеріалу (опис, опис з елементами аналізу, аналіз, порівняльний аналіз, аналіз-оцінка) та словесного (спостереження, добір мовних засобів, зіставлення за певною ознакою мовних одиниць, усунення неточностей, мовних і мовленнєвих помилок).

Експериментальна методика містила й мовну роботу ігрового характеру. Ознайомлення студентів з іграми було зорієнтоване на виконання головного завдання шкільного курсу образотворчого мистецтва — зуміти доторкнутися до емоцій учнів, розбудити творчість.

Мовні ігри поділялися на аналітичні (побудовані на спостереженні зображального матеріалу, виявленні характерних особливостей, добір влучних слів) та синтетичні, конструктивні (завдання яких — закріплення колористичної лексики, способів утворення назв кольорів).

Формуючий експеримент здійснювався у 1995/96 та 1996/97 н.р. Було охоплено 8 академічних груп, загальна кількість студентів — 176.

Опрацювання курсу здійснювалось у двох варіантах: у контрольних — за традиційною методикою, в експериментальних — за розробленою дослідною.

При доборі мовленнєвих вправ та завдань враховувалась їх типологія за лінгводидактичним спрямуванням мовленнєвої діяльності, доцільність їх змісту для кожного конкретного заняття.

На заключному етапі дослідження (після завершення курсу "Методика викладання образотворчого мистецтва з практикумом") було проведено контрольний зріз для виявлення ефективності експериментального навчання. В основу перевірки було покладено критерії, на яких побудована дидактична модель формування професійних мовленнєвих умінь (див. схему 1).

Виявлення результатів навчання здійснювалось шляхом аналізу: 1) конспектів уроків образотворчого мистецтва (педагогіка на випускному курсі); 2) уроків, проведених студентами в школі; 3) залікових письмових робіт.

На основі розроблених критеріїв було визначено якісні та кількісні характеристики рівнів сформованості професійних мовленнєвих умінь майбутніх учителів, їх готовності до роботи інтегративного характеру.

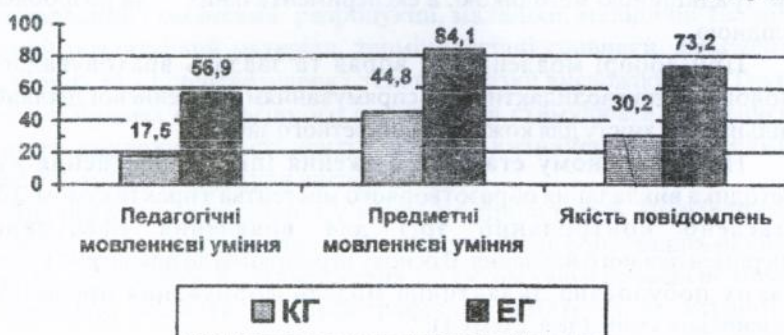
Порівняльний аналіз показників експериментальних та контрольних груп (надалі скорочено — ЕГ та КГ) свідчить про значні успіхи студентів ЕГ щодо частотності застосування міжпредметних зв'язків: 68,2% студентів ЕГ (проти 15,7% КГ) зуміли застосувати на уроках на достатньому рівні теоретичний матеріал інтегративного характеру; 78,3% студентів ЕГ (проти 6,3% — КГ) використовували достатню кількість різноманітних форм мовленнєвої роботи.

Рівень забезпеченості інтегрування значною мірою залежить від уміння організувати та активізувати мовленнєву діяльність, підготувати використання словесної наочності, керувати словесною творчістю учнів, контролювати її якість. Перевірка виявила значно вищу підготовленість студентів ЕГ до керування інтегруванням завдяки мовленнєвому аспекту експериментального навчання (за цим показником одержали позитивну оцінку 82,3% студентів ЕГ, тоді як в КГ — лише 23,2%).

Одержані дані свідчать також про те, що під впливом цілеспрямованого навчання значно удосконалились педагогічні мовленнєві уміння студентів ЕГ, збагатився склад активно вживаної ними термінологічної лексики. Особливо помітним є поліпшення якості зв'язних висловлювань студентів ЕГ. Різницю між якістю застосування інтегрування студентами ЕГ та КГ можна проілюструвати діаграмою, в якій наведено кількісно-якісні показники кожного з критеріїв оцінки мовленнєвих умінь.

Результати якісного аналізу дають підстави зробити висновок, що в

Діаграма

ході експериментального навчання процес формування професійних мовленнєвих умінь майбутніх учителів проходив набагато ефективніше: збагатився їхній лексичний запас, удосконалилось мовлення, висловлювання стали більш змістовними і виразними. Це свідчить про значну дієвість експериментальної методики навчання, яка інтенсифікує процес засвоєння знань та вдосконалює мовлення, підвищує результативність занять. Дослідженням встановлено і певні тенденції позитивного емоційно-естетичного, соціально-морального, регулятивно-творчого впливу експериментальної методики на навчально-виховний процес, на професійну підготовку, на формування особистості майбутнього вчителя.

Педагогічний експеримент показав ефективність розробленої нами методики. Таким чином, було досягнуто мету дослідження і підтверджено висунуту гіпотезу.

Результати дослідження дозволяють зробити такі *основні висновки*.

1. Фахова підготовка вчителя початкових класів значно покращується, якщо навчання здійснюється на інтеграційній основі, з урахуванням системних, функціональних та комунікативних властивостей мовлення.

2. Передумовою успішної реалізації ідеї інтегрування предметів двох різних циклів — мовного та образотворчого — є розробка і реалізація відповідних способів керівництва навчально-виховним процесом, в яких враховується як специфіка навчальних дисциплін, так і комплексний характер навчання з його змістовим, цільовим та діяльнісним компонентами.

3. Удосконалення способів інтегрування на заняттях з образотворчого мистецтва відбувається насамперед шляхом доцільного планування мовленнєвої діяльності. Результативність та якість навчання підвищується, якщо виконанню образотворчих завдань передують цілеспрямована, систематизована мовленнєва підготовка. Саме вона впливає на ефективність наступної предметно-практичної діяльності. Смысло-мовленнєва чіткість у думках забезпечує чіткість і в предметно-практичній діяльності.

4. Від якості мовленнєвої роботи значною мірою залежить і результативність зображувальної діяльності студентів у цілому. Отже, мовленнєва робота — не додатковий аспект роботи, а додатковий засіб керівництва навчально-виховним процесом і підвищення його ефективності.

5. Мовленнєва робота особливо вагомим на початковому (виклад інформативного та теоретичного матеріалів, мотивація навчальної діяльності, інструкції до зображувальних завдань, коментування власного задуму) та на завершальному (підсумок виконаної роботи, аналіз малюнків та виробів) етапах завдання. На інших етапах вона виконує супровідну роль (коментар до педагогічного малюнка, принагідні зауваження і поради

тощо).

6. Формування мовленнєвих умінь має здійснюватись у предметно-мовленнєвому, педагогічно-мовленнєвому та організаційно-методичному планах. Чітко окреслений змістовий компонент сприяє визначенню мовних знань та мовленнєвих умінь, які формуються в процесі предметно-практичної діяльності. Важливим є використання засобів усіх рівнів мовної системи, усвідомлення й усунення будь-яких порушень системно-мовних чи мовно-стилістичних норм. Основна увага має бути звернена на ті аспекти вживання мови, які найтісніше інтегруються зі змістом навчального предмета, — на оволодіння образотворчою лексикою та на якість зв'язних висловлювань.

7. Успіх методичної роботи інтегровального характеру залежить від дотримання в навчально-виховному процесі загальнодидактичних, лінгводидактичних та лінгвопсихологічних принципів — системність і систематичність мовленнєвої роботи, максимальне збагачення мовленнєвої практики, комплексний підхід до навчання в плані єдності мови і мислення, зв'язок лексичної роботи та формування граматичного ладу висловлювань, комунікативно-ситуативна основа мовленнєвої діяльності, впровадження системи міжпредметних зв'язків.

Навчальний експеримент дав змогу визначити шляхи впровадження результатів у шкільну практику викладання образотворчого мистецтва. Завдяки орієнтації *викладач ↔ студент ↔ учень* експериментальна система роботи охоплює шкільний і вузівський ступені освіти.

Перспективу подальшого дослідження проблеми вбачаємо у виявленні впливу міжпредметного матеріалу та інтеграції мовленнєвої діяльності на мовленнєвий розвиток учнів; в удосконаленні професійної мовленнєвої майстерності вчителів шляхом поширення та впровадження ідеї інтеграції мовленнєвої діяльності в навчальний процес педагогічних вузів; у подальшому опрацюванні, конкретизації і апробації системи мовленнєвої підготовки студентів у ході педагогічних практик; у піднесенні рівня викладання методичних дисциплін на засадах встановлення міжпредметних зв'язків.

Основні результати проведеного дослідження відображені в таких публікаціях:

1. Образотворче мистецтво в школі: Методичні рекомендації для студентів заочного відділення педагогічного факультету спеціальності 2121. – Рівне: РДПІ, 1995. – 37 с.
2. Використання образотворчої лексики на заняттях з української мови: Методичний посібник для викладачів української мови та студентів педагогічного факультету. – Рівне: РДПІ, 1995. – 34 с.
3. Уроки образотворчого мистецтва в школі: Методичні рекомендації для вчителів і студентів спеціальності “Педагогіка і методика

- початкового навчання”. – Рівне: РДПІ, 1996. – 86 с.
4. Твір за картиною: Методичні рекомендації. – Тернопіль: Астон, 1996. – 103 с. – Співавт. О.І.Мельничайко.
 5. Збагачення мовлення учнів 5-9 класів лексикою образотворчого мистецтва: Збірник вправ і завдань з української мови. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1997. – 48 с. – Співавт. О.І.Мельничайко.
 6. Дидактична структура уроку образотворчого мистецтва в початкових класах // Зміст та дидактична структура уроків в початкових класах: Методичний посібник для студентів та вчителів. – Рівне: РЕГІ, 1997. – 124 с. / С.33-37.
 7. Підвищувати мовну компетенцію вчителя // Початкова школа. – 1997. – № 7. – С.33-37.
 8. Міжпредметні зв'язки мови і образотворчого мистецтва / Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія 1 “Українська лінгводидактика”. Вип.1. – Тернопіль: ТДПУ, 1997. – С.59-64.
 9. Мовленнєва робота на заняттях з образотворчого мистецтва / Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія 3 “Педагогіка і психологія”. Вип.1. – Тернопіль: ТДПУ, 1997. – С.142-144.
 10. Формування професійних умінь студентів педагогічного факультету шляхом інтегрування їх мовленнєвої та зображальної навчальної діяльності // Молодь в посттоталітарному суспільстві: Український варіант: Тези доповідей на науково-практичній конференції. – Харків, 1993. – С.133-134.
 11. Міжпредметний матеріал з українознавства у професійній підготовці вчителя початкових класів // Українознавство і гуманізація освіти: Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції. У 4-х ч. Ч.1. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1993. – С.66-69.
 12. Образотворче мистецтво на уроках мови: пізнавальний і виховний потенціал // Духовні скарби українського народу в житті молоді: Тези науково-практичної конференції, приуроченої 5-ій річниці заснування тов. “Вертеп”. – Тернопіль: ТДПІ, 1994. – С.212-214.
 13. Підготовча мовна робота до завдань з образотворчого мистецтва / / Мовна освіта в контексті завдань української середньої і вищої школи: Матеріали науково-практичної конференції. – Тернопіль: ТДПІ, 1995. – С.88-89.
 14. Лексика образотворчого мистецтва на заняттях з української мови // Гуманітарна освіта і проблеми виховання молоді: Матеріали і методичні рекомендації всеукраїнської науково-практичної конференції. Вип.2. – Херсон: ХДПІ, 1995. – С.88-89.

Анотації

Лесняк Н.В. Міжпредметні зв'язки у формуванні мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкових класів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 — теорія і методика навчання української мови. – Інститут педагогіки АПН України, Київ, 1997.

У дисертації викладено теоретично обґрунтовану та експериментально перевірену методику застосування міжпредметних зв'язків на заняттях з образотворчого мистецтва, простежено вплив інтегрування мовленнєвої та зображувальної навчальної діяльності на професійну підготовку майбутнього вчителя, формування необхідних мовленнєвих умінь. Суть методики навчання полягає в максимальній педагогізації способів керівництва навчально-виховним процесом на інтеграційній основі і цілеспрямованій систематизації мовленнєвої діяльності в структурі занять (з використанням наочного і словесного дидактичного матеріалу). Вони втілюють провідні ідеї навчальних програм, загальнодидактичні, лінгводидактичні та лінгвопсихологічні вимоги.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, мовленнєва діяльність, зображувальна діяльність, інтегрування, способи керівництва, систематизація, словесний дидактичний матеріал, мовленнєві уміння.

Лесняк Н.В. Межпредметные связи в формировании речевых умений будущих учителей начальных классов. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 — теория и методика обучения украинскому языку. – Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1997.

В диссертации излагается теоретически обоснованная и экспериментально проверенная методика применения межпредметных связей на занятиях изобразительного искусства, прослеживается влияние интегрирования речевой и изобразительной учебной деятельности на профессиональную подготовку будущего учителя, формирование необходимых речевых умений. Сущность методики обучения состоит в максимальной педагогизации способов руководства учебно-воспитательным процессом на интеграционной основе и целенаправленной систематизации речевой деятельности в структуре занятий (с использованием наглядного и словесного дидактического материала). Они воплощают ведущие идеи учебных программ, общедидактические, лінгводидактические и лінгвопсихологические требования.

Ключевые слова: межпредметные связи, речевая деятельность,

ізобразительна діяльність, інтегрування, способи керівництва, систематизація, словесний дидактичний матеріал, мовні вміння.

N.Lesnyak. Intersubject ties of speech skills in formation of the future teachers of the junior classes.

Thesis for a master's degree (pedagogical sciences). Speciality 13.00.02 — theory and methods of teaching of the Ukrainian language. — In the Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1997.

In this thesis the author states theoretically grounded and experimentally tested methods of adoption of intersubject ties in teaching of fine arts, observes the influence of integration of speech and figurative training activities on vocational preparation of would-be teachers, formation of necessary speech skills.

The main point of the methods is maximum pedagogy in methods of guidance of teaching and education process on integration basis and goal-directed systematization of speaking activity in the structure of lessons (using visual and verbal didactic material). They implement the leading ideas of educational programs, general didactic, linguo-didactic and linguo-psychological requirements.

Key-words: intersubject ties, speech activities, figurative activities, integration, methods of guidance, systematization, verbal didactic material, speech skills.

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

Друк здійснено у видавництві “БІОС”
на різнографі ф.А3

Тираж 100 примірників

Адреса ПМП “БІОС”:
282001, м.Тернопіль, вул.Грушевського, 2
тел.(0352) 22-74-33
факс 22-08-29

434958

AB 38935

AB 38935